

Katsaus

numero 2 1968

Erkki Tuomioja

Reijo Wilenius

Eero Bäckman/
Reijo Käkelä

Albert Steffen

Kimmo Pasanen

Yrjö Engeström

Risto Volanen

Tuotantoideologia ja demokratia

Kulttuurikeskuksen idea

Kirkon ja valtion suhteesta

Uudesta alkamisesta

Avoin ja suljettu yhteiskunta

Nuoriso ei tarvitse ideologiaa

New Left is Old Wing

KULTTUURI - POLITIIKKA - TALOUS

KATSAUS

Toimittajat: Reijo Wilenius (päätoimittaja), Raimo Antikainen

Toimitus ja tilaukset: Helsinki 32, Laajasuontie 26 D 28, puhelin 47 66 22

Vuositilaus 5 mk.

Katsaus voidaan tilata käymällä Kustannusoy Katsauksen postisiirtotiliä 145421

tai postista, kirjakaupoista ja asiamiehiltä.

Neljä numeroa vuodessa.

Kahdestoista vuosikerta.

Jokainen kirjoittaja vastaa itse kirjoituksensa sisällöstä.

TUOTANTOIDEOLOGIA JA DEMOKRATIA

Erkki Tuomioja

Yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa on jo kauan aikaa käsitelty ilmiötä, joka on ristitty ideologian ehtymiseksi. Ideologian ehtymistä on pohdittu sekä kapitalistisen markkinatalouden että sosialistisen suunnitelmatalouden teollistuneissa hyvinvointimaissa. On todettu, että suuret yhteiskuntapoliittiset kamppailut on jo sivuutettu, sellaiset, jotka koskivat äänioikeutta, valtiomuotoa, alkeellista sosiaaliturvaa jne. Yhteiskunnallinen valtataistelu on yhä enenevässä määrässä alkanut koskea talouspolitiikassa palkkoja, hintoja, työaikaakin ynnä muita vastaavanlaisia eturyhmäpoliittisia kysymyksiä. Talouspolitiikasta on tullut politiikan päähaara, joka määrää rajat muiden alojen vapaudelle. Nk. sosialistisissa maissa taas esitetään ideologian lakkaavan siirryttäessä kohti kommunistista luokatonta yhteiskuntaa, koskapa ideologiat ovat vain heijastumia yhteiskunnan luokkarakenteesta.

Ideologian ehtyminen ei kuitenkaan ole onnistunut nimitys kyseiselle ilmiölle. Ideologia on, paitsi käsitejärjestelmä yhteiskunnan tulkitsemiseksi, myös väline jolla sitä muutetaan. Ideologisesti ehtynyt yhteiskunta ei suinkaan ole muuttumaton, staattinen yhteiskunta. Päinvastoin, se on nimenomaan korkealle kehittynyt ja yhä no-

pea m m i n teknisesti ja taloudellisesti jonnekin päin pyrkivä yhteiskunta. Sillä on omat päämääränsä ja arvostuksensa joista muodostuu sen ideologia. Todellisuudessa ideologian ehtyminen on pareminkin ideologioitten yhtymistä. Nykyaikaista teollistunutta hyvinvointivaltiota hallitsee yksi päämäärä ja sen ympärille rakennettu ideologia: taloudellinen kasvu- ja tuotantoideologia.

Lyhyesti sanottuna tuotantoideologinen arvojärjestelmä on sellainen, jossa kansantulon kasvua nopeuttavat pyrkimykset, käyttäytymismallit ja ratkaisut on määriteltä hyväiksi ja sen kasvua hidastavat huonoiksi.

Tuotantoideologiset arvot ovat harvoin kuitenkaan selkeästi tiedostettuja. Sitäkin paremmin ne ovat sisäistettyjä. Niihin muutamainkin henkilöihin maassamme, jotka selkeästi ja johdonmukaisesti ovat propagoineet tuotantoideologisia arvoja, kuuluu poliitikko (entinen sosiaalisellinen) Pekka Kuusi, joka "60-luvun sosiaalipolitiikka"-kirjassaan perustelee tuotantoideologian seuraavasti.

Todettuaan aluksi, kuinka "kukin kansalainen toivoo politiikalta lähinnä omaa henkilökohtaista taloudellista etuaan", päättelee Kuusi että "yhteiskuntapoliittisen kamppailun tulos vastaa silloin parhaiten meidän kaikkien peruspyrkimyksiämme, kun meistä mahdollisimman monen elintaso samanaikaisesti kohoaa", päätyen siihen että "kansalaisten peruspyrkimykset . . . toteutuvat silloin parhaiten, kun kansalaisten elintaso samanaikaisesti kohoaa." Kuusen ajatuksenjuoksu huipentuu seuraavaan kappaleeseen: "Kansantulon kartuttaminen kohoaa siis yhteiskuntapoliitiikan kokoavaksi tavoitteeksi. Kansantulon kasvuun tiivistyvät — voi sanoa — yksityisten kansalaisten taloudelliset pyrkimykset yhteiskunnassamme. Kansantulon kartuttamistavoitteesta saa täten yhteiskuntapoliitiikan ylin tavoitekin, kansalaisen paras, itseensä kiinteätä väriä."

Kuusen tavoin esiteltynä ei tuotantoideologia yleensä herätä muuta kuin varauksetonta hyväksymistä. Se on johdonmukaista ja loogista ajattelua, kun lähtökohdaksi hyväksytään sen omat perusolettamukset. Kritiikin sitä kohtaan on lähdeittä sen jommastakummasta päästä; joko sen perusolettamuksista ihmisen olemuksesta tai sitten siitä, mihin se ihmiskunnan lopulta johtaa. Lopputulos molemmissa tapauksissa on sen täydellinen hylkääminen. Aito liberalistinen kritiikki vain joitain tuotantoideologian ajatuksia tai seuraamuksia kohtaan puolinaisuudessaan vain vahvistaa sitä.

Päällisin puolin tuntuu tuotantoideologia varsin suvaitsevalta, mitä vapaimmalta ajattelutavalta. Sehän ei lausu mitään ihmisen mahdollisista pyrkimyksistä ei-taloudellisilla aloilla, joiden olemassaoloa se ei yritäkään kiistää. Kysymys onkin vain siitä, kuinka paljon — jos yhtään — liikkumavaraa muiden päämäärien toteuttamiseen jää sen jälkeen kun kansantalouden kasvun vaatimukset on ensin mahdollisimman täydellisesti ja tehokkaasti otettu huomioon.

Ihminen ei varmasti olisi ihminen jos taloudelliset, materiaaliset tavoitteet olisivat hänen ainoitaan. Kuitenkin siirryttäessä yhteiskuntapoliittisten toimenpiteiden alalle kohoavat nämä, esim. juuri

Pekka Kuusen mukaan, tärkeimmiksi tavoitteiksi — hänen varovaisuussyistä lisäämänsä ”lähinnä”-sana ei oleellisesti lievennä hänen teesiään. Yhtä suruttomasti kuin Kuusi eivät kaikki tuotantoideologit sentään vedä yhtäläisyysviivaa käsitteiden ”elintaso” ja ”korkea kansantulo henkeä kohden” välille. Tässä Kuusen ajattelu on kuitenkin totuudenmukaisempi. Kuuluu yleisesti hyväksyttyyn retoriikkaan myöntää auliisti, että käsitteeseen elintaso sisältyy muitakin kuin materiaalisia komponentteja, mutta käytännössä ei yhteiskunnassa osata eikä haluta mitata elintasoa muuten kuin rahassa. Sana ”elintaso” alkaa olla jopa niin suuressa määrin tuotantoideologioiden kompromettoima, että saattaisi olla paikallaan eri mieltä olevien ryhtyä käyttämään jotain uutta käsitettä sen sijasta.

Tuotantoideologia valtaa alaa kaikissa taloudellisesti kehittyneissä teollisuusmaissa ja sen asema vahvistuu yleensä suorassa suhteessa itse taloudellisen kasvun kanssa. On mahdotonta ajatella yhteiskuntapoliittista toimenpidettä tai poliittista ohjelmaa, jonka perusteluihin ei yritettäisi mahdollistaa taloudellisen kasvun nopeutumista. Sosiaalipoliittisten tulonsiirtojen oikeutus on Myrdalin jälkeisellä aikakaudella juuri niiden edullinen vaikutus taloudelliseen kasvuun.

Proletariaatin diktatuurin uusin määritelmä on ”kasvuhakuinen, ihmiskeskeinen hyvinvointiyhteiskunta”, jossa painopiste tietenkin lankeaa sanalle ”kasvuhakuinen”. Skdl:n ministeri Ele Alenius pitää tärkeänä ”tärkeimpien pääomalähteiden” saattamista ”yhteiskunnan päättävävallan” alaiseksi, koska tätä tarvitaan ”taloutemme kehittämiseksi ja kasvun nopeuttamiseksi”. Kun Nikita Hrushtshev aikoi naan uhkasi haudata kapitalistit, tarkoitti hän tietenkin näiden hukuttamista suuremmilla määrillä jääkaappeja, autoja, tietokoneita jne.

Arvojärjestelmän huippuna on sama taloudellisen kasvun pyrkimys, puhuttiinpa sitten gaullistisesta Ranskasta, sosiaalidemokraattisesta Ruotsista, kapitalistisesta Amerikasta tai kommunistisesta Venäjästä. Tuotantoideologia ei ole maantieteellisesti vain amerikkalaisen kapitalismin ongelma; kuitenkin tuotantoideologia on alkuperältään kapitalistista ajattelua.

Pyrkimys taloudellisen kasvun maksimointiin on täysin sama kuin vanhakapitalistinen voiton maksimointipyrkimys sovellettuna koko yhteiskunnan tasolle.

Tuotantoideologiaa on äärimmäisen vaikeata arvostella puhtaasti rationaalisin perustein, koska se itse on rationalismia täydellisimmillään. On syytä korostaa, ettei taloudellisen kasvun vastustaminen sellaisenaan ole järkevä päämäärä. Päinvastoin, saatettuna oikeaan perspektiiviin ja sopusointuun toisten vähemmän helposti mitattavien arvojen kanssa voi suunnitelmallinen taloudellinen kasvu olla erinomaisen hyvä keino esimerkiksi sosialistisen tulonjakopolitiikan toteuttamiseksi. On jokseenkin vaikeata kuvitella teollisuusvaltiota, jossa ei minkäänlaista taloudellista kasvua tapahtuisi, vaikka tavoitteeksi otettaisiinkin inhimillisen kasvun maksimointi.

Hakekaamme siis vain taloudellista kasvua, kunhan sen tavoittelu ei tapahdu (1) ihmiskeskeisyyden ja yksilönvapauden, (2) demo-

kratian, (3) ihmisen biologisten olemassaoloedellytysten ja (4) kolmannen maailman kansojen kustannuksella.

Viekö meritokratia demokratian?

Ihmiskunnan käytössä olevan tiedon lisääntyminen on nykyisin suorastaan kumouksellista. Tämän päivän teknologinen vallankumous vaikuttaa ihmiseen ja hänen ympäristöönsä vähintään yhtä syvästi kuin teollinen vallankumous aikoinaan. Tiedon määrän lisääntymistä voidaan kuvata käyrällä, joka on kohtisuorassa nousussa ylöspäin. Tiedon määrän arvellaan kaksinkertaistuvan viiden vuoden sisällä, kun edelliseen kaksinkertaistumiseen kului aikaa kymmenen vuotta ja sitä edelliseen parikymmentä. Entisaikojen ihminen eli vain yhtä aikakautta; tänään on muutosten vauhti sellainen, että jokapäiväinen ympäristömme ehtii perusteellisesti muuttua monta kertaa elinaikanamme. Esimerkiksi kaupoissa esiintyvistä kulutustavaroista on yli neljäkymmentä prosenttia kehitetty viiden vuoden sisällä.

Tiedon vallankumous edellyttää tietenkin myös koulutuksen vallankumousta, jos tietoa halutaan käyttää ja lisätä. Niinpä tuotantoteoriasta uutta maailmaamme kutsutaankin myös koulutusyhteiskunnaksi. Vain vajaa puolet taloudellisesta kasvusta ja tuotannon lisäyksestä teollisuusmaissa selittyy nykyisin reaali-pääoman ja työllisyyden määrällisen lisääntymisen avulla. Tiedon ja taidon organisoinnista eli koulutustekijästä on tullut kasvuhakuisuuden elinehto. Sana "koulutusyhteiskunta" herättää vain myönteisiä tunteita, paitsi ehkä äärimmäisessä oikeistossa, sillä merkitseehän koulutusyhteiskunnan toteutuminen demokratian läpimurtoa — tiettyyn rajaan asti.

Tiedon määrän lisääntymisen haasteeseen on ihminen vastannut erikoistumalla. Mitä enemmän tietoa, sitä enemmän erikoistumista, ja mitä enemmän erikoistumista, sitä jyrkemmät ovat yhteiskunnalliset raja-aidat.

On kyseenalaista, onko kehitys säätyjaon yhteiskunnasta jyrkän luokkajaon kautta nykyiseen yhteiskuntaan, jota neutraalinsävyisesti luonnehditaan työnjaon yhteiskunnaksi, todellisuudessa merkinnyt eriarvoisuuden vähentymistä. Vanhassa aristokraattisessa säätyjaon yhteiskunnassa ei teoriassa vaadittu paljoakaan, jotta paimenpojasta olisi koulutettu prinssi, mutta ennen kuin tänään tehdään pienviljelijästä koneinsinööri, vaaditaan yli kymmenen vuoden koulutus, eikä se sittenkään aina onnistu. Sata vuotta sitten tehtaantyöläinen saattoi kuvitella olevansa tehtaanpatruunan arvoinen tai häntä parempi, mutta kuilu, joka tänään erottaa hänet insinööristä, voi olla ylipääsemätön. Ministeriksi voi kirvesmies vieläkin kelvata, mutta todellinen päätöksentekijä yhteiskunnassa siirtyy koko ajan valtionhallinnon ja tuotantoelämän koulutetuille suunnittelijoille ja asiantuntijoille.

Michael Youngin kirjassa "Meritokratian nousu 1870—2033" kaa-vaillaan jo kolmen vuoden iässä suoritettavaa työnjakoa älykkyys- ja taipumustestien perusteella. Ja kuten kirjan nimestäkin jo ilmenee, ei kyseessä ole vain tulevaisuudensatiiri. On luultavaa, että viimeistään meritokratian nousu tulee merkitsemään jonkinlaisen demo-

kratian läpimurtoa esim. Iberian niemimaan alikehittyneissä dikta-
tuurimaissa. Aristokraattinen eliitti häviää tai ainakin menettää tosi-
asiallisen päättäväisensä. Meritokratia edellyttää että työläisen ja
toimitusjohtajan pojalla on yhtä suuret mahdollisuudet kohota hui-
pulle. Meritokratia on tuotantoideologiaa käytännössä, sillä totta kai
tehokkaimmin turvataan taloudellinen kasvu poistamalla kaikki
keinotekoiset perinteelliset ja perinnölliset esteet ja toteuttamalla
rationaalinen koulutusyhteiskunta, jossa sosiaalinen liikkuvuus on
täydellinen, mutta henkinen liikkuvuus erikoistumisen takia vaaral-
lisen suppea.

Paine erikoistumiseen kasvaa jatkuvasti. Sen vaikutusta lieventää
tosin se seikka, että korkealle kehittyneissä yhteiskunnissa tulee
muuttuvuuden edelleen nopeutuessa ammattien vaihdon tarve lisään-
tymään. Syntyy kokonaan uusia ammatteja vanhojen hävitessä. Van-
hojen ammattien haltijat eivät kuitenkaan katoa yhtä nopeasti, vaan
heidät on joko koulutettava uudelleen tai jätettävä työttömiksi. Puh-
taasti tuotantoideologisen rationalismin kannalta saattaa joidenkin
vanhempien ikäluokkien kohdalla työttömyys olla yhteiskunnalle
kannattavampi vaihtoehto.

Uusien ikäluokkien kohdalla tarvitaan kuitenkin juuri erikoistu-
mista ja tehokasta ammattikoulutusta. Peruskoulu-uudistus sosiaali-
sena uudistuksena on tuotantoideologian hengen mukaista niin kauan
kuin emme osaa laatia Youngin kaavailemia kyllin päteviä testejä.
Viimeistään lukioasteella tulee koulu- ja linjakako kuitenkin eteen.

Pekka Tarjanne — teknisen kulttuurimme ihmelapsi ja johdon-
mukainen meritokraatti niin koulutukseltaan kuin mielipiteiltään —
on esittänyt ammatinvalinnan sijaan astuvasta ammatin määräyty-
misestä seuraavaa:

”Yhteiskunnan kannalta on välttämätöntä suorittaa jakoa erilai-
sille linjoille ja opetussuunnitelmille. Toiset näistä muodostuvat halu-
tummiksi kuin toiset; vain harvat pääsevät noudattamaan mielihalu-
jaan ja enemmistöä uhkaavat frustraatiot. Lohdutusta näihin ongel-
miin tuo ensinnäkin ihmisen sopeutuvaisuus ja kyky unohtaa menneet
pettymykset sekä toisaalta yhteiskunnan nopea muutosprosessi.”

Kun Tarjanne samassa yhteydessä uskoo, ettei kenenkään tule-
vaisuudessa tarvitse ”tuntea itseään turpeeseen sidotuksi maaorjaksi”,
ei ole varmaan sattuma, että hän nimenomaan käyttää verbiä ”tun-
tea” eikä ”olla”. Tarjanteen tulevaisuudenkuva on melko selvästi
kuva manipulatiivisen viihtyvyyden yhteiskunnasta. Psykologia on
kuitenkin osoittanut ettei ihminen tosiasiaa koskaan unohda mitään,
vaikka hänet tehokkaasti voidaankin sopeuttaa.

Millaiset ovat tuotantoideologisen koulukasvatuksen asenteelliset
tavoitteet, selviää Tuotantoideologisen tiedotustoimiston eli Taloudel-
lisen tiedon vuosi 1967:n toimiston julkaisemasta Timo Relanderin
monisteesta:

”Koulutuksen avulla on mahdollista saada ihmisten asenteissa,
voidaanpa sanoa yleisessä mielipiteessä aikaan muutoksia, jotka hel-

pottavat taloudellista kasvua ja yhteiskunnan muuta edistymistä nopeuttavien uudistusten hyväksymistä ja hyväksikäyttöä.”

Voidaan varmasti näin menetellen johdatella ihmisiä hyvin pitkälle mihin tahansa. Tällaisen koulutusyhteiskunnan luominen on vain täysin ristiriitainen yksilön valinnanvapauden periaatteen kanssa.

Kuinka paljon voidaan sitten laskea muutosprosessin aiheuttaman liikkuvuuden varaan? Tarkoittaako tämä tuotantoideologinen muutosprosessi itse asiassa vauhditettua kehitystä kohti yhä suurempaa yhteiskunnan jähmettymistä tarkoin ohjelmoituihin muotteihin? Fyyssinen muutosprosessi varmasti merkitsee lisääntyvää liikkuvuutta maaltapaon kasvaessa ja automaation aiheuttaessa siirtymistä alalta toiselle, mutta korvaako tämä mitenkään samanaikaisesti tapahtuvan henkisen rajoittumisen?

Tässäkin yhteiskunnalla tulisi olla tiettyjä vaihtoehtoja, joista yksi on tuotantoideologian edellyttämä. Mutta osittain tehokkuuden kustannuksella voidaan toisaalta ajatella, että yhteiskunnallisilla toimenpiteillä tietoisesti pyritäisiin lisäämään henkistä liikkuvuutta, edistämään yhteisymmärrystä ja kokonaisvaltaisuutta vastustamalla nuorten ihmisten sitomista erikoistumiseen jne.

Menneinä vuosisatoina saattoi vielä esiintyä Leonardo da Vincin kaltaisia yleisneroja. Nyt kun sosiaalisten esteiden kaatuessa voitaisiin jokaiselle antaa virikkeitä mahdollisimman laaja-alaiseen henkiseen liikkuvuuteen niin pitkälle kuin koulutuksen avulla on mahdollista, tekee tehokkaan teknokraattisen erikoistumisen tavoittelu tämän mahdottomaksi.

Eriytyneen työnjaon lisääntyessä on rajoittuminen ja fragmen-taarisuus lyönyt leimansa ajattelumme rakenteeseen ja käyttäytymiseemme. Yksilön kannalta on seurauksena arvaamattomia menetyksiä ja vieraantumista kaikista oman alueen rajojen takaisista piireistä. Yhteiskunnan kannalta on seurauksena demokratian vaarantuminen ja laajojen kansankerrosten vieraantuminen yhteiskunnallisesta päätöksenteosta.

On juuri eriytyneen yhteiskunnan rajoittuneisuutta todeta meritokratian etenemisen merkitsevän vain päätöksentekoprosessin rationalisoitumista, asiantuntijoiden osoittaessa vain eri vaihtoehtojen seuraukset päättävälle elimille, ikäänkuin suunnittelijat eivät samalla itse asiassa ennakoisi päätöksiä. Parlamentaarisen demokratian mahdollisuuksia on aina rajoittanut taloudellisen päätäntävällän kasautuminen omistavalle luokalle. Kehityksen myötä seuraava yhteiskunnallisten toimintojen monipuolistuminen ja parlamentarismien vakiintuminen ei ole johtanut demokraattisten päätöksentekojärjestelmien leviämiseen sen enempää entisiin kuin uusiinkaan tärkeisiin päätöksentekoyksiköihin — kouluihin, yrityksiin, maakuntahallintoon jne.

Se että yhteiskunnalliset toiminnot ja esim. yrityselämän päätökset käyvät yhä enemmän erikoistietoja ja asiantuntemusta vaativiksi, ei ole peruste teknokratian välttämättömyydelle vaan nimenomaan syy miksi sitä vastustaa.

KULTTUURIKESKUKSEN IDEA

Reijo Wilenius

Helsingissä alkaa syksyllä 1968 toimia uudentyyppinen kulttuuri-
keskus. Miksi?

Eräs vaikutelma nykyisestä kulttuurielämästämme on, kaiken keskustelun vilkkaudesta huolimatta, ettei se täytä tehtäväänsä uusien ajatusten ja asenteiden kehittäjänä, joita muut yhteiskuntaelämän alat kipeästi tarvitsevat. Nykyiset korkeakoulut, vanhojen akateemisten muotojen ja normien sitomina, eivät täytä tätä tehtävää tyydyttävästi, eivät liioin kansankorkeakoulut ja muut aikuiskasvatuksen instituutiot, jotka ovat rajoittuneet valmiin tiedon ja taidon välittämiseen.

Kuitenkin opiskelevan nuorison järjestöt väläyttävät järjestämiseen seminaareissa ja muissa tilaisuuksissa mahdollisuuksia, joita uutta luovalla ajattelulla on, jos sopivat henkilöt saatetaan joksikin aikaa yhteen. (Esim. Jyväskylän forumit). Uusia vastauksia nykytilanteen pulmiin on siellä täällä erillisinä viriämässä, ja satunnaisesti ne pääsevät myöskin esiin; mutta yksinäiset tulet sammuvat, koska niillä ei ole pysyvää paikkaa missä palaa ja mistä käsin vaikuttaa muuhun yhteiskuntaan, niin 'päätöksentekijöihin' kuin 'kadun kansalaiseen'. Se uudistusvoima ja -kyky, mikä piilee (fyysisesti ja henkisesti) nuorissa, näyttää nykyisten instituutioiden vallitessa menevän suurelta osalta hukkaan.

Näitä tarpeita silmällä pitäen lähtee liikkeelle kulttuurikeskus, jonka tarkoitus on harjoittaa aktiivista kehittämistoimintaa tiedollisen ja taiteellisen kulttuurin aloilla, antaa kaikille kiinnostuneille tilaisuus itsensä kehittämiseen näillä aloilla sekä levittää tämän toiminnan tuloksia.

Kulttuurikeskus pyrkii siis täyttämään sekä korkeakoulun että yleisen aikuiskasvatuksen tehtäviä, lähinnä sellaisia tehtäviä, joita nämä ovat laiminlyöneet. Se kokeilee työmuotoja, joita niiden on vaikea toteuttaa, esim. muodollisesta pätevyydestä riippumattomien työryhmien muodostamista selvittämään ajankohtaisia ongelmia. (Taiteen alalla tätä vastaisi 'työpaja'.) Ennen kaikkea se pyrkii kehittämään uusia ideoita, ratkaisuehdotuksia, jotka vastaisivat kulttuurin ja yhteiskunnan nykyisiä kehitystarpeita. Tärkeä on kulttuurikeskuksen ilmapiiri: se ei saa muodostua missään suhteessa byrokraattiseksi, muodolliseksi; kaiken työn tulee rakentua välittömille ihmissuhteille, jokaisen osallisen henkisen vapauden kunnioittamiselle. Vain saattamalla erilaisia yksilöitä ja näkökantoja yhteistoimintaan saadaan aikaan sosiaalisesti käyttökelpoisia tuloksia. Kukaan ei enää pysty yksinään ratkaisemaan kulttuurin ja yhteiskunnan ongelmia.

Toiminnan perusmuoto voi olla seminaarityö, jonka aiheet osanottajat valitsevat ajankohtaisista tehtävistä, mahdollisesti myös ulkopuolelta tulevista toimeksiannoista. Työryhmät kutsutaan kokoon, mutta ne ovat alkuun päästyään avoimia kaikille kiinnostuneille. Teeman käsittelyä jatketaan säännöllisesti, esim. viikottain, onnelliseen loppuun saakka, mikä tiedollisissa työryhmissä merkinnee yhteistä raporttia. Nämä saatetaan yleiseen tietoon sopivia väyliä myöten, joista yksi on keskuksen julkaisu. Yleisen intressin herättämiseksi voidaan työn aikana järjestää julkisia keskusteluja ja esitelmiä, joissa työn tulokset asetetaan laajemman kritiikin alaiseksi.

Aiheita, joiden käsittely perusteita myöten nykyään laiminlyödään, on yllin kyllin, ja on erittäin kiireisiä aiheita. Monet elintärkeät teemat häviävät nykyään julkisesta keskustelusta siten, että niitä hautomaan nimitetään valtion komitea; esim. yritysdemokratia, kouludemokratia, koulun uudistaminen, sosiaalishallinnon uudistaminen. Kulttuurikeskus pyrkii aktivoimaan 'alarakenteen' ajattelua ja kiinnostusta sellaisiin asioihin, ennen kuin 'ylärakenne' tekee päätöstään. Lisäksi on selvitystä kaipaavia aiheita, joita varten mitään valtion komiteaa ei ole nimitetty: kenties perustavin on kysymys ihmiskuvan muuttumisesta ja sen poliittiset, pedagogiset ym. seuraukset. Muita mahdollisia aiheita: nuorisopolitiikka (ja nuorison politiikka), kristinusko ja kirkko, yhdyskuntasuunnittelun lähtökohdat, tuotanto- ja kulutusideologia, kehitysavun umpikuja ym. Kaikki nämä kysymykset edellyttävät uuden ajattelun, uusien käsitteiden ja asenteiden kehittämistä. Ajankohtainen on tietoisuuden laajentumisen ongelma. Suomessa ei liioin liikaa pohdita luonnonsuojelun, elintarvikkeiden, maanviljelyn ja lääketieteen kriisiä. Erilaisilla taiteellisilla työryhmillä tai työpajoilla on runsaasti toiminnan aiheita; viralliset taideinstituutiomme rajoittuvat melkein yksinomaan opetukseen, ja 'valmiit' taiteilijat ovat eristyneet omiin koloihinsa. Todellinen nykyaikainen korkeakoulu käsittää kaikki luovan toiminnan alat (ja kaikki ikäluokat), jotka nykyään ovat onnettomasti eristyneet toisistaan. Ei ole poissuljettua sekään, että kouluikäisille järjestetään

uusia toimintatilaisuuksia. Suuri periaate on s a a t t a a y h t e e n — ja katsoa mitä syntyy.

Kulttuurikeskuksen hallinnossa on keskeinen periaate j o u s t a v u u s, jotta keskus voisi jatkuvasti pysyä muuttuvan maailman tuntumassa. Johto, jonka tulee olla riippumaton yhteiskunnan poliittisista ja taloudellisista mahdeista, ei saa ajaa mitään ennalta määrättyä ajatussuuntaa; jos keskuksessa kehittyvä ajattelu joutuu ristiriitaan vallitsevien ajatustapojen kanssa, johtuu se yksinomaan siitä, että nämä ovat vääriä tai yksipuolisia, tarvitsevat oikaisua tai täydennystä. On kuitenkin syytä todeta, että tämän tyyppisen 'antikorkeakoulun' idea on peräisin Rudolf Steineriltä, samoin kuin lähtökohtana oleva ajatus kulttuurielämästä hallinnollisesti itsenäisenä tekijänä valtio- ja talouselämän rinnalla; tutustumisella hänen virikeisiin on toiminnassa jokin osa. Joskin keskus pyrkii itsenäisyyteen mainittuihin mahteihin nähden, se samalla luovalla toiminnallaan pyrkii nimenomaan p a l v e l e m a a n niiden kehitystarpeita.

Johto, aluksi aloitteentekijät, vastaa tietystä t a s o s t a keskuksen toiminnassa. Tämän se tekee kutsumalla kykeneviä henkilöitä — muodollisesta pätevyydestä piittaamatta — työryhmiin ja muihin toimintamuotoihin. Kulttuurikeskus on paikka, jossa tullaan ja mennään; johto on lähinnä talonmiehen asemassa. Keskukseen kuuluu myös kirjasto ja kahvila, hyvin olennainen paikka.

Vaikka päämäärät ja suunnitelmat ovat suuria, tapahtuu keskuksen rakentaminen (syyskuusta 1968 lähtien) asteittain ihmisten ja taloudellisten voimavarojen mukaan. Taloudellisesti keskus nojaa kannatusyhdistykseen, joka yksityisten jäsenmaksujen ja lahjoitusten sekä keskuksen käyttäjien osanottomaksujen lisäksi pyrkii saamaan kunnalta ja valtiolta apua vastaavin perustein kuin muu vapaa kansansivistystyö. Avun perusteena on se ilmeinen merkitys, mikä tällaisella sivistystyön kokeilulla on paikkakunnan ja koko yhteiskunnan kannalta. Ulkomaisten tärkeitä kulttuurikeskuksia käytetään ulkomaisten vierailijoiden hankkimiseen. Tärkeä on myös toiminnallinen ja taloudellinen yhteistyö nuoriso- ja kulttuurijärjestöjen kanssa. Keskus vuokraa aluksi iltakäyttöön Rudolf Steiner -koulun vasta valmistuneita tiloja (Lehtikuusentie 6, lähellä Mannerheimintietä).

Työsuunnitelma syys- ja kevätkaudeksi 1968/69 on tekeillä.

Eero Bäckman

Reijo Käkelä

Suomen evankelisluterilainen kirkko on valtiokirkko, vaikka sitä yleisesti kutsutaan kansankirkoksi. Valtio­kirkolla tarkoitetaan kirkkoa, jolla on etuisuuksia muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin nähden ja jonka järjestysmuotoon ja johtomiesten valintaan valtiovalta voi ratkaisevalla tavalla vaikuttaa. Kansankirkon käsite on vain deskriptiivinen termi, joka kuvaa sitä kannatusta, mikä kirkolla kansan keskuudessa on. Tällä hetkellä on ajankohtaista keskustella kirkon ja valtion välisten suhteiden laadusta.

Probleemia voidaan tutkia historiallisesti, juridisesti, poliittisesti tai teologisesti. Tämä kirjoitus on vain puheenvuoro, jossa tarkastellaan, miten kirkon ja valtion erottaminen vaikuttaisi eräisiin nykyisistä suhteista johtuneisiin epäkohtiin ja mitä myönteisiä piirteitä ero kirkon kannalta mahdollisesti sisältäisi. Kirkon ja valtion välisellä erolla tarkoitetaan tässä Suomen evankelisluterilaisen kirkon ja valtion suhteiden järjestämistä muiden uskonnollisten yhdyskuntien tavoin. Oletettu vapaakirkko säilyttäisi omaisuutensa ja samanlaisen verotusoikeuden kuin uskonnonvapauslaki myöntää uskonnollisille yhdyskunnille.

Suomen tasavallan presidentin tehtäviin kuuluu mm. nimittää piispat ja eduskunnan kanssa vahvistaa kirkkolaki. Tämä tosiasia on (a) kirkon kannalta, (b) juridisesti nurinkurinen. Perustuslaissa ei ole määräystä, jonka mukaan presidentin tulisi kuulua kirkkoon. Ainakin muodollisesti ovat presidenttimme olleet kirkon jäseniä. Kirkon ylimpänä hallintoviranomaisena presidentti voi ratkaisevalla tavalla vaikuttaa kirkon kehittymiseen. Teologisestikin saattaa olla arveluttava se tilanne, jossa Antikristus olisi kirkon johdossa. Juridisesti on ällistytävää, että kirkkolakia hyväksyttäessä eduskunnassa saavat äänestykseen osallistua vain kirkollisveronsa maksaneet kansanedustajat, mutta presidentillä ei ole samaa velvoitetta, vaikka hän yhtäläisesti ja osittain enemmänkin ottaa osaa kirkkolainsäädäntöön. Opetusministerin asema valtioneuvostossa on monin tavoin samankaltainen kuin presidentin; kirkkoon kuulumattomanakin hänen tehtäviensä joukossa ovat myös kirkolliset asiat.

Nykyinen tilanne juontuu toisaalta oman kansamme historiasta, toisaalta reformaation aikana tehdystä etupäässä käytännön ratkaisusta, jolloin Saksassa 1500-luvulla Luther soi ruhtinaille hallintoalueillaan ylimmän kirkollisen vallan. Yhtenäiskulttuurin luhistuttua on vaikea perustella, että yhteiskunnassamme säilytetään reliikkeinä 1500-luvulta peräisin olevia rakenteita.

Koska kirkko nykyisin suorittaa muutamia palveluksia valtiolle,

pitää mm. väestörekisteriä ja ylläpitää hautausmaita, on sillä yhtiö-verotusoikeus. Kirkolliskokouksen asettama uskonnonvapauskomitea, jonka puheenjohtajana on ollut piispa Kansanaho, on pohtinut kirkon oikeutta verottaa juridisia henkilöitä. Se on antanut asiasta hämmästyttävän lausunnon: kirkolla tulisi olla oikeus verottaa vain niitä yhtiöitä, joissa osakkaiden enemmistö kuuluu kirkkoon. Ehdotuksen toteuttaminen merkitsisi käytännöllisiä hankaluuksia, sillä ne yhtiöt, joiden osakkaat vaihtuvat usein, joutuisivat toisinaan ehkä maksamaan ja toisinaan olemaan maksamatta kirkollisveroa. Ilmeisesti virkatodistuksen laatu tulisi näyttelemään tärkeää osaa pörssissä. Ehdotuksen toteuttaminen olisi myös uskonnonvapautta loukkaava, koska silloin kirkkoon kuulumisesta ikään kuin rangaistaisiin kaksinkertaisella verolla. Tilanteen säilyttäminen ennallaan loukkaa myös uskonnonvapautta, sillä on vaikea ajatella juridista henkilöä mitään tunnustusta parempana pitävänä. Mikäli väestörekisterin pito poistettaisiin kirkolta, ei kirkko voisi puolustaa nykyistä käytäntöä edes niillä pienillä palveluksilla, joita se tällä hetkellä suorittaa. Väestörekisterin siirtäminen valtion tehtävien piiriin merkitsisi tuntuvaa edistysaskelta uskonnonvapauden kehittämisen tiellä. Puritaanisen yhteiskuntamme sosiaaliset paineet vähenisivät olennaisesti kirkosta eronneisiin nähden, silloin kun kaikki kuuluisivat vain yhteen rekisteriin ja saisivat vain yhdenlaisia virkatodistuksia. Siviilivihkiminen tulisi pakolliseksi kaikille (vihkimistä haluaville); syntyneistä lapsista ja kuolleista henkilöistä ilmoitettaisiin ainoastaan valtion rekisteriviranomaisille. Kirkolla olisi mahdollisuus siunata ja kastaa sitä pyydettyäessä. Tässä tilanteessa kirkko voisi myös erottaa jäsenyydestään, mitä oikeutta kirkko ei nykyisin käytä ollenkaan hyväkseen. Kirkon jäsenet joutuisivat ottamaan selvemmin kantaa kuulumisestaan kirkkoon. Sehän olisi myönteistä kirkolle, koska se aivan ilmeisesti merkitsisi kirkollisen elämän aktivoitumista. Kirkollisveron periminen tässä uudessa hypoteettisessa tilanteessa olisi tuskin mahdollista peitetysti valtion- ja kunnallisverotuksen yhteydessä, vaan se jouduttaisiin suorittamaan erillisenä.

Kirkon ja valtion eron ei välttämättä tarvitse merkitä, että tunnustuksellinen uskonnonopetus kouluissa loppuu. Uskonnonopetuksesta määrää uskonnonvapauslaki. Ero pakottaisi arvioimaan uskonnonopetuksen funktion uudestaan. (Outoa on, ettei ylioppilaskirjoitusten reaalikokeissa ole erillisiä kysymyksiä siveysopetusta saaneille.) Teologisen tiedekunnan olemassaolo nykyisessä muodossaan tulisi uudelleen harkittavaksi; niin kävisi myös sen työn, jota kirkko suorittaa tällä hetkellä vankiloissa ja puolustuslaitoksen piirissä. Edellä lueteltujen lisäksi valtio ylläpitää tuomiokapitulilaitosta, maksaa piispojen ja eräiden muiden pappien palkat, ja siksi joutuvat kirkkoon kuulumattomat välillisesti tukemaan kirkon toimintaa. Tämä ongelma ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, sillä valtio tukee myös monien aatteellisten järjestöjen toimintaa.

Evangelisluterilaisella kirkolla ei ole virallista teologiaa (lähinnä kirkko-oppia), jolla nykyistä tilannetta voidaan perustella. Luterilai-

set tunnustuskirjat, jotka edustavat kirkon virallista kantaa, eivät käsittele puhuessaan kirkosta ja valtiosta sellaista yhteiskuntaa, missä me nykyisin elämme. Kirkon erottaminen valtiosta sisältäisi kirkon kannalta monista taloudellista laatua olevista menetyksistä huolimatta useita myönteisiä piirteitä.

Kirkon ja valtion erottaminen merkitsisi kirkolle suurempaa itsenäisyyttä ja pienempää riippuvuutta valtiovallasta. Sen uskoisi olevan varsin merkityksellinen asia kirkon olemuksen kannalta, koska kirkon keskeisin funktio on alusta alkaen ollut evankeliumin julistaminen. Evankeliumi on revoluution sanoma. Nykyiset suhteet kaven-
tavat kirkon toimintavapautta ja kangistavat sen konservatiivisiin kaavoihinsa. Kirkko ei saa tyytyä olemaan vain eräänlainen koriste yhteiskuntalaivassa. Eron tapahduttua kirkolle avautuisi mahdollisuus toteuttaa tehtävänsä rohkeammin, tehokkaammin ja tarkoituk-
senmukaisemmin, vaikka se joutuisikin olemaan "taloudellisen ahdingon kirkko", ja siinä tapauksessa ehkä lojaali rahoittajilleen.

Kirkkoa kahlitsevat vallassaolevat puolueet. Kirkko on jatkuvasti tietoisesti tai tajuttomasti identifioitu johonkin puolueeseen, jolloin se helposti on koettu tämän tietyn yhteiskuntaluokan tai yhteiskunnallisen kerrostuman kirkkona. Kirkon sanoma kuuluu niin köyhille ja alamaishille kuin rikkaille ja valtiaillekin, ja siksi kirkko ei saa samaistua valtaapitävien kanssa. Tuskin Venäjän vallankumous ja taistelut Suomessa 1918 olisivat saaneet niin voimakkaasti kirkonvas-
taisia muotoja, ellei kirkko kummassakin tapauksessa olisi ollut kiin-
teässä yhteydessä valtiovaltaan. Uskonnollisena yhdyskuntana kirkko näkisi paremmin kutsumuksensa julistaa yhteiskunnallista vanhurs-
kautta (oikeudenmukaisuutta), ja siihen sillä olisi myös suuremmat mahdollisuudet kuin nykyisin valtion kurissapitämänä. Kirkon olisi voitava olla tarvittaessa oppositiossa valtiovaltaan nähden, minkä nykyiset rakenteet tehokkaasti estävät.

Osa kansasta kokee kirkon ahdistavana taakkojen asettelijana. Kirkon ja valtion ero vähentäisi yksilöön kohdistuvia sosiaalisia paineita ja tekisi hänet vapaammaksi valitsemaan erilaisten maailman-
katsomusten välillä. Tämä tuskin on kirkon kannalta kielteistä, koska se ilmeisesti tekisi kirkon merkittävästi kiinteämmäksi. Yhtenäisenä ja itsestään tietoisena kirkko voisi orientoitua uudella tavalla moni-
arvoiseen yhteiskuntaan ja nykyisten suhteiden aikaansaamia risti-
riitoja voitaisiin paremmin hallita. Maallikkokeskeisyyden lisäänty-
minen, aktivoituminen ja vaikutusmahdollisuuksien kasvu olisivat eron todennäköisiä seurauksia, ja niitä voidaan pitää kirkon kannalta myönteisinä ilmiöinä.

Kirkon ja valtion suhteita järjestettäessä olisi radikaalin eron mahdollisuus otettava huomioon yhtenä positiivisena vaihtoehtona. Ero tuskin merkitsisi kirkon kuolemaa vaan todennäköisesti sen uutta, dynaamista elämää, olemuksensa ja tehtävänsä löytämistä. Samalla se merkitsisi useimpien niiden todellisten epäkohtien poistamista, joihin kirkon vastustajien syytökset nykyisin kohdistuvat. Kirkon olisi ymmärrettävä etunsa, nyt kun vielä on aikaa . . .

Albert Steffen

Maailman luominen voi joka hetki alkaa uudelleen. Ihminen kykenee asettamaan itseensä uuden kehityksen siemenen. Mikään olento ei pysty sitä estämään vapaalta minältä. Mennyt, joka — välttämättömyyden lakien mukaan — kulkee tuhoa kohti, on maaperä, josta tuleva kasvaa. Tämän voi ihminen valita. Hänen on tehtävä se tietonsa pohjalla. Luotu luonto, johon maasyntyinen ihminen fyysisen ruumiinsa puolesta kuuluu, ei häntä siinä auta. Ainoana uudelleen luomisen välineenä hänellä on henki. Hän toteuttaa sitä hyvässä toiminnassa, hyvän toiminnan lakien mukaan, jotka hänessä vaikuttavat. Hän ei piittaa sellaisen toiminnan seurauksista, palkkioista ja rangaistuksista. Vaikka hän tekee hyvää, voi hän silti olla onneton. Paha ihminen saattaa saada hänestä voiton. Hän jää ulkoisesti suojattomaksi. Ja kuitenkin: sisäisesti kasvaa tiedon sato.

Hyvä astuu sitten henkisen auringon alueelle. Hän varttuu sen valossa ja lämmössä. Sen toden avulla, minkä hän itsessään toteuttaa, hän liittyy ylimaallisiin kasvulakeihin, kun taas paha vieraantuu tervehdyttävistä voimista ja saattaa itsensä alttiiksi ihmislajin perinnöllisille tuhoaville voimille. Hän joutuu ali-inhimillisesti vaikuttavien voimien alaiseksi. Mitä tapahtuu, kun ihminen jättää fyysisen ruumiinsa?

Paha riistää itseltään värit ja soinnut, jotka hyvä kuoleman jälkeen kokee henkisen auringon alueella. Koska hän on torjunut olemisen hengessä, hänen täytyy olla pelkän heijastuksen, kuun piirissä. Valo-olentona hän surkastuu. Hän käy sielullisesti pimeäksi, ja kun hän syntyy uudelleen, fyysisesti sairaaksi. Sillä hän ei kykene kaikinpuolisesti liittämään itseensä niitä kaikkeuden voimia, jotka raken-

tavat hänen ruumiinsa uudelleen. Kuu, joka häneen voimakkaimmin vaikuttaa, on vain näennäisesti valoisampi kuin tähdet, jotka häneltä häviävät.

Mitä vähemmän ihminen on kaikkeuden kansalainen, sitä enemmän hän on maahan sidonnainen. Ruumis käy hänelle vankikopiksi, jossa hän vaivoineen piinautuu. Näin tapahtuu, koska hän ei saanut vastaanottaa henkisen auringon säteitä ja on nyt joutunut pelkän perinnöllisyyden ja ympäristön alaiseksi, kun taas 'valon lapset' jopa aisteillaan kokevat yliaistista. Tämä tekee heidät luoviksi, vapaiksi ja iloisiksi ihmisiksi. Ja juuri he luovat itsessään uusien maailmojen siemenen. Töillään he viittaavat henkeen johtaville teille.

Jos suunnataan katse vain ulospäin, luonnonkuntiin, ei voida puhua henkisestä ihmisestä, ihmisen ikuisesta olemusytimestä ja sen jumalallisesta alkuperästä. Sitä ei liioin löydetä palaamalla ajassa taaksepäin; siellä tosin havaitaan kehitys alemmilta tasoilta korkeammille, heimotunteesta yksilölliseen tietoisuuteen. Mutta minää ei tavoiteta pelkästä lajin historiasta.

Minuuden tavoittamiseksi jää jäljelle vain katse omaan sisäisyyteen. Mutta siellä sukellamme täydelliseen tyhjyyteen aina kun vaimumme uneen, jossa itsetietoisuutemme katoaa.

Kun koemme nämä kolme itsemme kadottamista — ulos maailmaan päin, taakse menneisyyteen päin, sisään tyhjyyteen päin — jää meille valveisina vain yksi asia varmaksi: täydellinen yksinäisyys, itsensä varaan joutuminen, ehdoton irrallisuus kolmen kadottamisen kautta — vapaus ainoana voittona.

Tämä varmuus itseensä nojaavasta olemassaolosta, joka ei ole enää riippuvainen siitä, mitä olemme saaneet ulkomaailmasta, historiasta ja omista muistoista, täyttää minämme innostuksella. Ajatus, että on olemassa jotakin, mikä on ominaista vain itsensä varaan asetetulle ihmisminälle, nimittäin v a p a u s, täyttää mielen lämmöllä. Tämä lämpö on peräisin ajattelusta, ei ulkoa vaan sisältä, ei luonnon kunnista vaan ihmisen minästä. Se on hänen oma tuotteensa. Tästä lämpöelementistä, joka syntyy vapauden löytämisen ilosta ja kiitollisuudesta, muodostuu hengen peilipinta, jolla luontoa voidaan tarkastella. Ilmenee, että luonto on alkuaan syntynyt hengestä käsin mutta on vierautunut siitä sen vuoksi, ettei se ole käynyt myötä kehitystä vapauteen ja on siten menettänyt siinä vaikuttaneen luomisvoiman. Vain ihminen, ainoana minä-olentona maan päällä, voi tätä voimaa vielä käyttää.

Sen sisäisen lämmön avulla, jonka ihminen näin saa aikaan puhtaalla ajattelulla, hän muodostaa orgaanin, jolla hän tajuaa aisteilleen ilmenevän kasvun ja kuihtumisen alkuperän. Hän kykenee sisäisesti havaitsemaan, että niiden alkuperä ei ole maanpäällisissä vaan yli-maallisissa voimissa.

Teoksesta 'Die Mission der Poesie' (1962, s. 449—453) suomentanut R.W.

AVOIN JA SULJETTU YHTEISKUNTA

Kimmo Pasanen

Karl Popperin lähes klassilliseksi tulleessa teoksessa 'The Open Society and Its Enemies' (1945) esitetään dramaattinen teema kahden yhteiskuntamuodon välisestä taistelusta. Toisaalla on yhteiskuntamuoto, jota luonnehtivat alkukantaiset heimoyhteisöt, joissa henget ilmoittavat heimopäälliköiden kautta tehtävät yhteisölliset ja muut ratkaisut, soliidi yhteisö, jossa kavahdetaan kaikkia muutospyrkimyksiä. Tämä on suljetun yhteisön äärimuoto. Edellisen vastamuotona on avoin yhteiskunta, jossa yksilöt ja yksilölliset mielipiteet pääsevät vaikuttamaan ratkaisuihin ja jossa sosiaalinen muutos on mahdollinen ja artikuloitu erimielisyys sallittu.

Popper pyrkii tarkastelemaan näitä vastakkaisia tendenssejä koko länsimaisen historiamme perspektiivissä ja aloittaa tarkastelunsa kreikkalaisesta kulttuurimiljööstä. Hänen tarkastelujensa tulokset ovat yllättäviä: itse Platon osoittautuu suljetun yhteiskuntamuodon kannattajaksi. Platon reagoi voimakkaasti Perikleen aikaisen demokraattisen Ateenan yhteiskunnallista 'epävakaisuutta' vastaan ja katsoo historiallisen tosiasia-aineiston osoittavan, että Perikleen Ateena ilmentää rappeutumista. Platonin omassa ihanneyhteiskunnassa kullakin yksilöllä on paikkansa, jokaisella johtajansa ja sosiaalinen muutos eliminoitu.

Samalla tavoin kuin Platon reagoi Perikleen yhteiskuntaan, reagoi Hegel Ranskan vallankumoukseen. Vapauden, veljeyden ja tasa-arvoisuuden vaatimuksien synnyttämä sekasorto osoittaa Hegelille että ainoa tapa, jolla yhteiskuntajärjestys voidaan säilyttää, on keskitetty ja voimakas valta ja vallalle uskolliset virkamiehet.

Hegelin oppi vallasta ja yhteiskunnasta on eräänlainen sivuaskel hänen filosofiassaan, mutta Hegel päätyy kannattamaan yllättävän samanlaista yhteiskuntajärjestystä kuin Platon, huolimatta heidän filosofisten oppiensä suurista eroista. Vaikuttaa siltä, että kreikkalainen perinne, pyrkimys muuttumattomaan maailmanjärjestykseen, ottaa uusia askelia uuden ajan suuren aristoteelikon mukana, kun pyrkimykset avoimeen yhteiskuntaan johtavat taisteluun jähmettyneen yhteiskuntamuodon kanssa vallankumouksen Ranskassa.

On erittäin mielenkiintoista ja tärkeää huomata, miten eräässä mielessä emotionaaliset motiivit pääsevät muotoilemaan Platonin ja Hegelin filosofisten oppien sisältöä. Edellä mainittua ei pidä ottaa

tosiasiaväitteenä, mutta työhypoteesinakin se avaa kritiikille uusia ovia näihin yhteiskuntafilosofioihin. Voimakkain argumentti, jonka Popper esittää Platonin ja Hegelin sekä erikoisesti Marxin yhteiskuntaoppeja vastaan, kohdistuu kaikkien näiden käyttämään metodiin, jota Popper kutsuu historismiksi. Platon ja Hegel näkevät avoimen yhteiskunnan sosiaalisessa liikehinnässä historiallisia tosiseikkoja, jotka osoittavat, että avoin yhteiskunta johtaa vain sekasortoon ja lopulta kaaokseen. Marx noudattaa samaa historistista tulkintaa hieman toisella alueella, kun hän näkee historiassa selvää todistusaineistoa kurjistumisteorialleen. Näitä kaikkia filosofeja vastaan Popper heittää väitteen, että heidän johtopäätöksensä perustuvat täysin väärälle metodille; todistusaineisto ei ole pitävä, sillä historialla ei ole mitään mieltä, historia sinänsä ei kerro meille mitään, vaan me itse tulkitsemme ja kuvailemme tapahtumia ja itse annamme historialle sen mielen tai merkityksen. Muun muassa Marxin tieteellinen metodi osoittautuu tässä mielessä epätieteelliseksi, ja hänen ennusteensa profetioiksi.

Olen varsin pintapuolisesti käsitellyt Popperin laajaa ja seikka-peräistä teosta luodakseni lähinnä taustaa sille teesille, että yhteiskuntien tai maailmanyhteiskunnan eräs dynamiikka on kahden vastakkaisen tendenssin taistelu, tendenssin avoimeen yhteiskuntaan ja tendenssin suljettuun eli totalitaariseen yhteiskuntaan. Popper antaa sen tärkeän opetuksen, että totalitaariset pyrkimykset saattavat olla erilaisten tieteellisten tai filosofisten käsitysten naamioimia, sekä päinvastoin, että joidenkin tieteellisten tai filosofisten käsityksien, kuten historismin, johdannaisena saattaa olla totalitarismi.

Tämä teema saa uutta ajankohtaisuutta, kun tarkastellaan, miten yksilö nykyaikaisessa avoimessa yhteiskunnassa pääsee vaikuttamaan poliittisiin päätöksiin. Esimerkiksi Suomessa yksityisen kansalaisen vaikutus on vain välillistä, ei enää edes eduskunnan vaan vain eri puolueiden kautta. Yksityisellä kansalaisella on tosiasiallisesti mahdollisuus valita jonkun puolueen edustaja, joka enemmän tai vähemmän on sitoutunut puolueensa näkökantoihin. Vaalipropagandassa esitetyt ohjelmat ovat pääasiallisin perusta tiedoille eri puolueiden ideologioista. Jos ja kun puolueet ensinnäkään eivät noudata propagandaohjelmiaan ja toiseksi usein tulkitsevat niissä esitettyjä käsitteitä vaihtelevasti ja tilanteen mukaan, voidaanko väittää tämän asiantilan tyydyttävän avoimelle yhteiskunnalle asetetun ehdon? Esimerkkinä olkoon käsitteet sosialismi, kommunismi ja yritysdemokratia. Tavallinen sosialistin, kommunistin tai yritysdemokraatin äänestäjä ei voi kuin summittaisesti tietää, minkälaisia seuraamuksia näihin oppirakennelmiin sisältyy, ja kuitenkin hän on niitä kannattanut tietämättään.

Johdonmukaisessa demokratiassa tällaisen pitäisi olla mahdotonta, sillä kaikki vastakkaiseen suuntaan menevät myönnytykset, kuten käsitteellinen epäselvyys, merkitsevät askelta pois yksilön mahdollisuuksista vaikuttaa poliittisiin päätöksiin ja samalla askelta kohti suljettua yhteiskuntaa.

NUORISO EI TARVITSE IDEOLOGIAA

Yrjö Engeström

Joku sanoi äkkiä koulussa: "Mitähän varten me ollaan täällä, kun elämä on kuitenkin niin lyhyt."

Koulu erottaa elämästä. Koulunkäynti edellyttää kykyä rakentaa tietynlainen unimaailma, jossa kokeet ja numerot edustavat pelottavaa todellisuutta, tunneilla istuminen taas tavallaan miellyttävää vajoamista horteeseen ja kuvitelmiin. Koulun ansiosta nuoret jäävät vaille elämänkatsomuksen muodostamiseen tarvittavia aineksia.

Oman maailmankuvan, elämänkatsomuksellisen identifikaation muodostamiseen tarvitaan aktiivisia elämyksiä. Tarvitaan omakoh-
taisia ratkaisuja ja uusia tilanteita. Näistä koululainen eristetään. Hänen kehitystään viivytetään ratkaisevasti: vasta koulun jälkeen

voi alkaa itsenäisen identifikaation, oman paikan etsimisen. Valitet-
tavasti hyvin monet ovat koulussa jo saavuttaneet sellaisen urautu-
misen asteen, että he jatkavat samaa suoraa rataa korkeakouluun
ja työelämään vilkuilematta koskaan sivuilleen. Näitä ihmisiä ta-
paamme ympärillämme. Heillä ei ole mitään itsenäistä elämäntat-
somusta.

Nuori näkee itselleen tarjottavan vain kahta katsomuksellista
vaihtoehtoa: oikeistolaisuutta ja vasemmistolaisuutta. Ennen ei ollut
informaatiota mistään muusta. Näihin kahteen tyytyminen oli itses-
tään selvää. Nyt tiedotusvälineet ja urbanisoituminen ovat muutta-
neet tilanteen. Televisio, radio, lehdet ja koko kiihkeästi muuttuva
ympäristö pitävät huolen siitä, että nuoret tajuavat oikeisto-vasem-
misto -asetelman riittämättömyyden. Eri puolueiden edustajat ilmei-
sesti käyttävät enemmän energiaa toistensa kukistamiseen kuin elä-
mämme ongelmien ratkaisemiseen. Todella olennaisia epäkohtia ei
nähtävästi kyetä poistamaan nykyisten maailmankatsomusten avulla.

Ennen nuoret omaksuivat oikeistolaiset tai vasemmistolaiset
asenteet täysin passiivisesti, lähinnä sosiaalisen taustansa mukaan.
Saatettiin korkeintaan protestoida vanhempien liian voimakasta vai-
kutusta vastaan: oikeistolaisesta tuli vasemmistolainen tai päin-
vastoin. Mutta nyt on tapahtumassa hedelmällinen herääminen.
Oikeistolaisuus tai vasemmistolaisuus kelpaavat nuorille enää sym-
bolisiksi identifikaatioiksi, joiden avulla voidaan protestoida valtaa
pitäviä vastaan. Nuoriso kokee, vaikkei vielä tiedosta, että pitipä
valtaa oikeisto tai vasemmisto, olennaiset kysymykset eivät ratkea.
Aivan viime aikoina on ilmennyt aalto kohti Kokoomuksen nuoria.
Tämä on täysin ymmärrettävä symbolinen protesti, jolla ei ole
mitään tekemistä todellisen oikeistolaisuuden kanssa. Lisäksi on
otettava huomioon se turvattomuus, johon koulu jättää nuoret. Kun
ei ole ollut mitään mahdollisuutta löytää omaa paikkaansa maa-
ilmassa, omaa suhdetta ympäristöön, niin mikä tahansa identifikaatio
(vaikka Kokoomuksen nuoret) antaa jonkinlaista turvallisuutta.

Nuorison symbolinen liittyminen joko oikeistoon tai vasemmis-
toon on merkitykseltään pientä verrattuna yleiseen kehityssuuntaan.
Nuoriso nimittäin alkaa yhä selvemmin suuntautua välinpitämättö-
mästi tai hyljeksien puoluepolitiikkaan. Se ei enää jaksa nähdä
mitään lupausta keskinäisessä sätimisessä ja pikkuasioiden vatvo-
misessa. Ennustan, että lähivuosina tullaan sormi suussa havaitse-
maan nuorison ilmiömäinen vieraantuminen puoluepolitiikasta.

Nuoriso tarvitsee uuden katsomuksellisen mahdollisuuden. Tarve
alkaa olla jo jonkin verran tiedostettu. Nuoriso ei tarvitse uutta
ideologiaa. Se ei tarvitse uutta lahkoliikettä taistelemaan entisiä
vastaan. Nuoriso tarvitsee niin uuden ja niin avoimen lähtökohdan,
että jokaisella riippumatta aikaisemmista näkemyksistään on mah-
dollisuus tappiota kokematta hyväksyä se. Nuoriso tarvitsee lähtö-
kohdan, joka avaa väylän käytännön toimintaan. Nuoriso tarvitsee
lähtökohdan, joka ei ole älyllistä masturbaatiota, vaan joka avaa
tiet ihmisen muuttumiseen ajatuksia syvemmälle. Nuoriso tarvitsee

lähtökohdan, joka ei diskriminoi: se ei saa sulkea pois vanhempiakaan.

Puhuessani lähtökohdasta tarkoitan, ettei uusi mahdollisuus voi olla finalistinen. Ainoastaan perusseikat voidaan määritellä; mitään valmiita tavoitteita sitävastoin ei. Uudella mahdollisuudella ei yksinkertaisesti ole varaa väittää tietävänsä tarkkaan, millaisen ihmisen ja millaisen yhteiskunnan tarvitsemme. Muuten mahdollisuus ei enää olisi avoin: se olisi ideologia.

Tämän kirjoituksen asia ei ole hahmottaa uutta mahdollisuutta. Jotakin siitä voi kuitenkin päätellä. Uusi mahdollisuus on terve, spontaani ihminen, spontaani yhteiskunta. Ihmisen on saatava kasvaa ja elää pakotta, spontaanina kokonaisuutena, itsesääntöisenä organismina, joka tekee mitä haluaa, joka toimii esteittä syvien vietti-energioidensa suuntaisesti. Ihminen, jonka itsesääntöisyyttä ei kasvuvaiheessa ole pirstottu alistamisen, pakon ja rajoitusten avulla, haluaa ja tekee vapaana sitä, mikä on sekä muiden että omalle elämälle myönteistä. Vapaan, avoimen ihmisen tunne-elämä ei ole irti järjestä ja tahdosta. Häntä ei myöskään ole pirstottu irti ympäristöstään, sulkeutuneeksi koteloksi, joka ei kykene spontaanisti toimimaan sosiaalisesti. Ihminen voi elää sopusoinnussa ja elimellisessä yhteydessä viettiensä ja ympäristönsä kanssa.

Tämän suuntaisesti rakentuvaa näkemystä ihmisestä ei voi julistaa. Sitä ei voi markkinoida älyllisenä pakettina. Nuoriso torjuu sekä julistamisen että valmiit teoriat. Kehitys voi tapahtua vain siten, että ihmiset omakohtaisesti kokevat edellä hahmotettujen tapaiset perusasiat välttämättömiksi. Siksi niistä on turha puhua tässä kään pitempään. Harrastaisin silloin jo älyllistä itsetyydytystä.

Keinot ovat joka tapauksessa tärkeitä. Deterministiseen optimismiin ei uskalla vaipua: maailmassa vaikuttaa liian paljon elämälle vastaisia tekijöitä. Täytyy siis löytää keinoja, joilla ihmiset saadaan tajuamaan tilanne ja keskittämään huomionsa ratkaisujen etsimiseen. Tärkeintä on oivaltaa, että päämäärä on keino. Pyrkimysten tulos riippuu aina käytetyistä keinoista, olivatpa päämäärät mitä tahansa. Voidaan sanoa, että spontaani ihminen saavuttaa aina päämääränsä, koska hän ei aseta päämääriä. Hän vain toimii jatkuvasti nykytilanteen mukaan, siis keinojen puitteissa.

Joitakin olennaisia keinoja tai paremminkin käyttäytymistapoja voidaan hahmottaa. Ensinnäkin avoimuus; ketään ei voi sulkea ulkopuolelle, vihollisen asemaan. Toiseksi myönteisyys, suvaitseminen: ihmisillä on oikeus ajatella eri tavoin, he eivät ole vastuussa teoistaan, heitä ei ainakaan kannata yrittää käännättää pakolla. Kolmanneksi kommunikoinnin kokonaisvaltaisuus: jos puhumme vapaudesta ja toimimme autoritaarisesti, emme onnistu — sanoman sisällön on vastattava käyttäytymistämme. Neljänneksi konkreettisuus: kysymys on jokaisen ihmisen elämän konkreettisimmista asioista, ei teorioista. Uusi mahdollisuus on voitava konkretisoida: esimerkiksi tarvitaan ennen kaikkea koulu, jossa lapset saavat alusta alkaen kasvaa ja oppia pakotteita, rajoituksitta.

NEW LEFT IS OLD WING

Tasavallan perinnäiset traditiot muistuttavat toisiaan.

Otetaan esimerkiksi marxilainen. Marxin keskeinen teesi oli, että ihminen on vieraantunut "todesta olemuksestaan" eli laji-olemuksesta. Vieraantumisen syyn hän näkee taloudellisissa olosuhteissa; muutos voi tapahtua kumoamalla nämä olosuhteet. Kumous merkitsee siirtymistä ihmisen lajille ominaiseen tai luonnolliseen elämänmuotoon. Karkeahkosti luonnostaen voidaan sanoa, että tämä kaava

on sosiaalinen muunnos siitä, mitä kristityt ymmärtävät kuviolla "lankeemus" — "synnissä eläminen" — "uudestisyntyminen". Niinpä esimerkiksi rakkauden käskyä ei voida pitää sosiologisessa mielessä normina vaan ohjeena siitä, mikä on ihmisen "olemuksen" mukaista tai "itsensä toteuttamista" eli vapautta.

Snellmanilaisessa muodossa ei kansallisuusaatteessa liene paljoa pohdintaa lankeemuksesta, mutta "luonnolliseen yhteisöelämään" kehittyminen on aatehistorialliselta juureltaan tunne-

tusti hyvin lähellä marxilaista. Tietojeni puitteissa voin vain aavistella Snellmanin ajattelun suunnalla olevan kehiteltävissä sellaisia yhteiselämän ihanteita, että niiden pohjalta voisi rakentaa yhdyskuntarakenteeltaan jäsentynyttä maailmaa. Varsinainen onnettomuus piilee siinä, että "luonnolliseen yhteiselämään" tähtäävä, Marxin luokarakennetta ymmärtävä, ja Snellmanin "alueellis-instituutio-naalinen" metodi koetaan risti-riitaisiksi. Jälkimmäinenhän on jäänyt myöhemmin miltei kokonaan kehittelemättäkin.

Tällä hetkellä näyttävät "kolmen suuren" puolueen systeemit olevan pahasti sekaisin. Hankaluudet juontavat aikaan, jolloin Galilei pudotteli pallojaan Pisan tornista, ehkä kauemmaksikin. Varsinaiset vaikeudet alkoivat, kun keksittiin soveltaa luonnontieteellistä metodia myös ihmisiin ja ihmisryhmiin. Tieteellis-teknisen elämänmuodon murskaava voitto näyttää tapahtuvan kolmessa vaiheessa.

Ensiksi ovat aate ja tiede rinnakkain. Sanotaan, että aate muodostaa yhteisön ja yksilöiden arvot ja tavoitteet; tiede selvittää tosiasiat ja mahdollisuudet sekä tarjoaa välineet, joilla arvokkaat tavoitteet voidaan toteuttaa. Tämä on kuitenkin hämäystä, sillä kun mahdollisuudet selvitetään ja toteutetaan tieteellisten käsitteiden avulla, maailma muovautuu nimenomaan näiden käsitteiden mukaiseksi, ja aatteen käsitteiden ote todellisuuteen löystyy. Ero aatteen määrittämisen arvokkaan ja todellisuutta muovaa-

vien periaatteiden välillä kasvaa; alkuvaiheessa tästä erosta (valittaen tai innostuneesti) kertovat ovat yksinäisiä herjaajia. Käytössä on kaksi kieltä: tieteen, teollisuuden, kaupan ja sittemmin politiikankin korkeat päätöksentekijät optimoivat maailmaa omilla käsitteillään; jokamies ymmärtää ahdistuksensa vanhojen oppien avulla.

Tilanne muodostuu kriittiseksi, kun jokamiehen arkitietoisuuteen alkaa tunkeutua objektiivisesti havaittua ja tieteellisesti testattua käsittemateriaalia. Jokaisella on oma todellisuutensa, ja nyt jokamiehen todellisuus alkaa näyttäytyä aivan uudessa valossa. Aatteen kielen ylläpitäminen jää yhä enemmän aatteesta suoranaisesti elantonsa saavien tehtäväksi. Tässä vaiheessa tulee taas joku, joka kertoo, miltä maailma näiden uusien käsitteiden avulla näyttää. Hän saa kannatusta, ja syntyy kulttuuritaistelu.

Viimeistään oman lehden loukkaantuneesta pääkirjoituksesta huomataan vanhojen traditioiden piirissä, että jotain on tekeillä. Kussakin leirissä tapahtuu jako kahteen. Dogmaatikot ahdistuvat pelkoonsa, että luopuminen oikeasta opista on kaiken pahan alku. Toisaalla ilmestyy kuvaan erityisiä nuorukaisia, jotka todistavat, "ettemme ole pysyneet yhteiskunnan kehityksen mukana". Tämä on vähintään mielenkiintoinen väite, kun muistetaan, että näiden "kehityksestä jälkeen jääneiden" traditioiden alkuperäisenä tehtävänä oli ni-

menomaan suunnata — arvonsa mukaisesti — tätä kehitystä. Näin myönnetään oikeaksi näkemys, että fyysistä ja sosiaalista todellisuutta jo kauan ennen kulttuuritaistelun alkua muovasivat vanhoille traditioille vieraat käsitteet.

Kolmannen vaiheen alkaessa tilanne on siis se, että maallistuminen on kiemurtanut traditioiden sisäänkin, missä syntyy ankara mittely. Konservatiivit kuolevat alta pois ja voittavan puolen ideologit työskentelevät kuumeisesti löytääkseen kielen, "jota aikamme ihminen ymmärtää". Tämä kielihän on — kuten edellä havaittiin — materialistinen sekä syvällisessä että arkipäiväisessä mielessä; näin tulee sosialistista sosiaalipoliitikko, kansallisuusaate kuoriutuu kansallispankiksi, pastorit ryhtyvät perheneuvojiksi tai pelaamaan jääkiekkoa poliisien kanssa. Tilanne ei kuitenkaan laimene tähän, sillä aina löytyy niitä, jotka haluavat nopeuttaa kehitystä eli osallistua aktiivisesti maailman parantamiseen. Parantaminen on toimintaa ja toiminta edellyttää tavoitteita. Millä käsitteillä nämä tavoitteet asetetaan? Yleisesti ottaen, rehellisimmälläkään etsijällä ei tässä vaiheessa ole käytössään muita käsitteitä kuin niitä, jotka on saatu kuvaamalla suppeasta näkökulmasta samaa "vääristynyttä todellisuutta", jota a a t e alunperin lähti suoristamaan. Uusin käsittein asetetut tavoitteet saavat pyhyyden leiman, ja näin tulee tieteellisestä metodista poliittinen aate.

Vuosikymmenien iroonisimpaina esimerkkinä ylläkuvatusta

prosessista viitattakoon vasemiston piirissä tapahtuneeseen kehitykseen. Eri luokkien välinen ristiriita oli Marxille keskeinen esimerkki yhteiselämän vääristyneisyydestä. Kumoamalla tämän ristiriidan ihmiset pääsevät alkuperäiseen "lajille ominaiseen" ihanneyhteisöön, jossa ihmisen "itsensä toteuttaminen" olisi toimintaa yhteisön hyväksi: "Toinen ihminen ei ole vapauteni este vaan sen toteutuma".

Sosialismin sekularisaatioon vaikutti ilmeisesti jo alun perin pitäytyminen materialismiin: jos yritämme materialistisin käsittein selittää, mitä yhteisön hyväksi toimiminen on, kierrymme väistämättä tuotannon nostamiseen, ja sosialismin menestymisen mittapuuksi tulee tuotannon kasvu. Mitään laukeamista vapauteen ei tämän mukaan voisi Marxin ajatteluun pitäydyttäessä tapahtua edes periaatteessa. Jatkuvan vallankumouksen teoria onkin "sosialistisissa maissa" sekä paradoksaalinen että ymmärrettävä; mutta jos "new left" — sosiologisesti perustellen — tekee luokkien i k u i s e s t a ristiriidasta sosialismin johtoaatteen, ajaudutaan sekä teoriassa että käytännössä juuri päinvastaiseen suuntaan, kuin mitä Marx tarkoitti.

On onnellista, että Suomessa ollaan jäljessä aatehistoriallisessa kehityksessä, sillä tähän päinvastaiseen suuntaan pyrkivistä vasta muutamat ovat päässeet kunnolla matkaan. Heidätkin on kutsuttava takaisin katsomaan parempaa tietä.

Risto Volanen

